

Sosyal Bilimler Felsefesinde Temel Sorunlar ve Yaklaşımlar

Alim Yılmaz

Doç Dr. | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Sedat Yazıcı

Prof. Dr. | Bartın Üniversitesi

Öz

Bu çalışma, sosyal bilimler felsefesiyle ilgili temel sorun ve tartışmaları; sosyal bilimler felsefesinin tarihi ile ilgili temel süreç ve gelişmeleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki yöntem birliği/ayrılığı sorunu, sosyal bilimlerin objektifliği/sübjektifliği konusu, yöntemsel bireycilik/yöntemsel bütüncüllük tartışması, sosyal bilimlerde açıklama konusu, sosyal bilimsel bilginin genelliği veya sosyal bilimsel yasaların varlığı gibi temel konular ele alınarak tartışılmıştır. Sosyal bilimler daha çok iki tür bilgi edimiyle ilgilenmektedir: Olayları nedensel kavramlarla açıklayan edimler ve eylemlerin anlamını kültürel normlar ve öznel niyetler çerçevesinde anlamaya çalışan edimler. Bu yaklaşımın temelinde sosyal bilimlere ilişkin "bilgi inşa eden" üç temel yaklaşımın olduğu iddiası yer alır: Doğalcılık, yorumculuk ve eleştirel yaklaşım. Bu çalışmada, sosyal bilimler felsefesinin temel tartışmaları bu yaklaşımlar üzerinden yürütülmüştür. Sosyal bilimler için hangi yöntemin daha uygun olduğu ve sosyal bilimlerin nesnel veya öznel olduğu tartışmaları, eylemlere ilişkin soruların temel sorunun farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Çoğulcu sosyal bilim yaklaşımına göre, bu üç yaklaşımın sorduğu her bir soru anlamlı ve önemli olduğu için, metodolojik çoğulcu yaklaşımlar savunulabilir bir pozisyondur.

Anahtar kelimeler: Sosyal bilim, bilim, yöntem

Fundamental Problems and Approaches in the Philosophy of Social Sciences

Abstract

This study aims to investigate the basic problems and debates of the philosophy of social sciences; reveals the basic processes and developments related to the history of philosophy of science. In this context, we discuss the differences between natural sciences and social sciences in terms of the subject matter of objectivism/subjectivism of social sciences, the debate about methodological individualism and holism, the issue of social scientific explanation, the generality of social scientific knowledge and the existence of social scientific laws. Social sciences deal with two major acts: acts that explain social events with causal concepts, and acts that explain the meanings of events through cultural norms and subjective intentions. The paper discusses three main approaches in the social sciences: naturalism, interpretation and critical thought. The debate about which method is more appropriate for the social sciences and whether the social sciences are objective or subjective stems from the differentiation of the basic question asked for action. According to pluralist view, since the three questions of these approaches are equally important and meaningful, the pluralist methodology is more appropriate for social scientific investigation.

Keywords: Social science, science, methodology

Bu çalışmanın amacı sosyal bilimler felsefesiyle ilgili temel sorun ve tartışmaları tanıtmak ve bu konudaki belli başlı yaklaşımları irdelemektir. Bunu yaparken de sosyal bilimler felsefesinin tarihi ile ilgili temel süreç ve gelişmeleri ortaya koyacağız. Bugün sosyal bilimler felsefesinin kapsamında yer alan belli başlı tartışmalar arasında doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki yöntem birliği/ayrılığı sorunu, sosyal bilimlerin objektifliği/sübjektiflik konusu, yöntemsel bireycilik/yöntemsel bütüncülük tartışması, sosyal bilimlerde açıklama konusu, sosyal bilimsel bilginin genelliği veya sosyal bilimsel yasaların varlığı gibi sorun ve konular yer alır.

Yöntem tartışması bu konuların odak konusunu oluşturur ki bu konuda üç temel yaklaşım vardır: Doğalcılık, yorumcu/anlayıcı yaklaşım ve eleştirel yaklaşım. Bu çalışmada sosyal bilimler felsefesinin temel sorunlarını ele alırken, tartışmayı bu yaklaşımları üzerinden sürdüreceğiz.

Sosyal bilimler felsefesinin gelişimi tarihsel olarak felsefenin başlangıç dönemine kadar götürülebilir. Özellikle antik Yunan'da felsefenin konusunun *kozmos*'tan (doğa) *nomos*'a (insan) yönelmesiyle sosyal bilimlerin kapsamına giren konularda önemli gelişmeler olmuştur. Başta Platon ve Aristoteles olmak üzere, bu dönem düşünürlerinin eserlerinde psikoloji, sosyoloji, ekonomi, hukuk ve siyaset bilimi gibi sosyal bilimlerin temel alanlarına ilişkin birçok açıklama, genelleme, bilgi ve yöntem tartışması yer alır. Bu dönemin önemli felsefe akımlarından biri olan Sofistlerin ele aldığı temel sorulardan biri toplumun doğal mı yoksa uzlaşısar mi olduğu tartışmasıdır.

Ortaçağ bilim anlayışı da temelde antikçağ yaklaşımı çerçevesinde gelişmiştir. Ancak, bu dönem İslam düşünürlerinden İbn-i Haldun'un (1332-1406) sosyal bilimler açısından özgün ve önemli bir yeri olduğunu belirtmek gerekir. Birçok yorumcu, İbn-i Haldun'un kültür ve tarih bilimlerini modern bilimin kavram ve yöntemlerine benzer bir yaklaşımla ele alıp özgün bir metodoloji kurmaya çalışan ilk filozof olduğu konusunda hem fikirdir.

Fakat sosyal bilimler felsefesinin özünde yeni bir alan olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu alanın gelişmesinde yeniçağ döneminin bir filizlenme aşaması (Hobbes, Bacon, Rousseau); sosyal bilimlerin felsefeden bütünüyle kopmaya başladığı on dokuzuncu yüzyılın ise bu alandaki tartışmaların yoğunluk kazandığı bir dönem olmuştur. Doğa bilimlerinin göstermiş olduğu baş döndürücü gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan toplumsal ilerlemecilik fikri sosyal bilimlere ayrı bir misyon yüklemiştir. Acaba, sosyal bilimler de doğa bilimlerinin yakaladığı başarıyı yakalayabilir miydi? Kant'ın Kopernik devriminin ve Newton mekaniğinin doğa bilimlerinde yakaladığı başarıyı bilginin temeli konusunda yakalama ideali bu düşünceyi yansıtır.

Pozitivizm ve onun sosyal bilimlerdeki yansıması olan **doğalcı yaklaşım** ondokuzuncu yüzyılda başlayıp yirminci yüzyılın ortalarına değin hâkim olan bir felsefi akımdır. Bu yaklaşım daha çok nedensellik ve açıklama üzerine odaklanır. İlk Comte ve J. S. Mill tarafından savunulan bu görüşe göre doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin yöntemi bir ve aynıdır. Bu “yöntem birliği” kapsamında sosyal bilimlerde doğa biliminin çalışma yöntemini izlemeli ve onun sağladığı nesnellik ölçütlerini yerine getirmelidir. Ancak bu yolla sosyal bilimlerde de nedensel açıklamalar yapılabilir ve değer yargılarından bağımsız, gözlem ve deneye dayalı genel yasalara ulaşılabilir. Pozitivistler, doğa bilimleri metodolojisinin ve nesnellik ölçütünün sosyal bilimlerde yer almaması durumunda öznelliğin, keyfiliğin ve denetlenemezliğin sosyal bilimlere sirayet edeceğini ve bunun de bilimsellik anlayışıyla bağdaşmayacağını iddia etmişlerdir.

Doğalcı yaklaşım, sosyal bilimlerin göreceli olarak yeni olması, inceledikleri konuların daha karmaşık ve çok nedenli olması dolayısıyla kesin bilgiler ve evrensel yasalar elde etmede bazı zorluklarının olduğunu kabul eder. Ancak, bu durumun temelde sosyal bilimlerle doğa bilimleri arasında bir fark yaratmayacağını, bilimin nesnellik ölçütlerinin aynı olduğunu savunur (Yazıcı, 2014). Örneğin, doğalcı yaklaşımın temel varsayımlarını yansıtan Hempel’in (1965) tümdengelimsel yasalılık modeli (*deductivonomologica explanation*) bilimsel açıklamanın doğa bilimleri ile sosyal bilimlerde aynı yapıya sahip olduğunu varsayar. Bu modelde açıklama, genel yasalara dayanarak tümdengelimsel yollarla bir olayın nedensel açıklamasını yapmaktır. Hempel’e göre, bir araştırmanın bulgularını araştırmacının kişisel yeteneklerine dayandıramayız, çünkü öyle olursa doğrulanabilir sosyal bilim verilerinden söz etmek mümkün değildir. Ona göre, nesnellik empati gibi öznel kavramlara değil doğa biliminin bilimsel metodolojisine dayanmalıdır. Ayrıca, sosyal bilimlerin ve tarihin yasaları evrensel değil, istatistiksel olmalıdır. Yani, bir olayın oluşumunu değil, belli bir evrende oluşum aralığını veya sıklığını açıklamak gerekir.

Yine, psikolog Watson’ın davranışçı yöntemi bir doğalcı yaklaşımı temsil eder. Bilindiği gibi Watson, bilimsel olmayı gözlenebilir olanla sınırladığından insan zihnini kapalı bir kutu olarak görür ve davranışı Uyarı-Tepki temelinde açıklamaya çalışır. Bu nedenle Watson, insan zihninin ve bilincinin “içebakış” yöntemiyle fenomenolojik incelemesini yapmaya çalışan yöntemin “hiç de gerçek bir yöntem olmadığını” savunur (Watson, 1961:29). Davranışçılığı “gerçek bir doğa bilimi” olarak kabul eden Watson “anlam” kavramının felsefe ve içebakış psikolojisinden alınma bir kavram olduğunu ve “hiç bir bilimsel karşılığı” olmadığını ileri sürer. Bu yaklaşımdaki neden-

sellik düşüncesinin doğa bilimlerinde olduğu gibi tıpkı bilardo toplarının çarpışması gibi mekanik/fiziksel nedensellik temelinde açıklama düşüncesine dayandığını görmek zor olmayacaktır (Yazıcı, 2014).

Sosyal bilimlerde doğalcı yaklaşım ilk ortaya çıktığı dönemden itibaren ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Bu yaklaşımın en ciddi felsefi rakibi **yorumcu yaklaşım** olmuştur. Dilthey, Gadamer, Winch, Taylor, Kuhn ve Feyerabend gibi düşünürler bu yaklaşımın öncüleridir. Aslında Giambattista Vico'nun (1668-1744) Dilthey'den önce yorumcu yaklaşımın ortaya çıkmasında önemli katkısının olduğunu belirtmek gerekir. Vico kültür ve tarihin insan bilincinin bir ürünü olduğunu Batı felsefe geleneğinde sistematik olarak ortaya koyan ilk filozoftur. Vico, *Yeni Bilim* (2007) adlı eserinde genel anlamda tarihi anlamının felsefi, epistemik ve ontolojik temelini ortaya koyarak doğa bilimleri yönteminden farklı olarak bir tarih ve toplum bilimi yönteminin geliştirilebileceğini savunur. Ona göre, belli tarihsel değişkenler ulusların kendi tarihini ve bu tarih içerisinde yer alan tek tek olayları belirlese de, aslında tüm tarihi olayları açıklayan evrensel ve zorunlu bir bilim veya model söz konusudur. Vico, bu bilimin ilkelerinin tüm uluslarda ortak olan bir dilden doğduğunu söyler. Vico'nun görüşleri özeldir tarih bilimi açısından, genelde de sosyal bilimsel yöntemin gelişimi açısından önemlidir ve bu yönüyle Herder ve Collingwood gibi kültür ve tarih felsefecilerini etkilemiştir.

Yorumcu yaklaşıma göre sosyal bilimler, doğa bilimleri mantığına göre ele alınamaz, çünkü sosyal bilimler hem konu ve içerik, hem de yöntem ve elde ettiği bilginin niteliği bakımından doğa bilimlerinden oldukça farklıdır. Sosyal bilimlerinin konusunu teşkil eden kültür, ideoloji, inançlar, kurallar ve değerler tarihte ve toplumlarda sabit ve değişmez olarak kalmazlar. Bunlar tarihsel arka plana, kültüre ve geleneğe bağlı olarak şekillenirler. Bu karmaşık ilişkiler ağı içinde sosyal bilimlerin görevi insan davranışlarının nesnel yasalarını ortaya çıkarmak değildir. Bilakis, sosyal bilimlerin amacı insan davranışını ait olduğu gelenek ve öznel değerler bağlamında anlamak ve kendi rasyonalitesini kavramaktır.

Yorumcu sosyal bilimcilere göre 'nesnellik' ve 'genel yasa' kavramlarının sosyal bilimlerde pek fazla önemi ve yeri yoktur. Sosyal bilimleri kendisine özgü bir yöntem ve nesnellik anlayışı temelinde kurmaya çalışan filozof Wilhelm Dilthey (1933) insan bilimlerinin gelişimini sağlayabilecek özgün bir yöntem kurmaya çalışmıştır. Onun gerçekleştirmek istediği başarı Kant'ın doğa bilimleri için sağladığı temellendirmeyi sosyal bilimlere uyarlamaktır. Böylece Geisteswissenschaften (Tin bilimleri-Kültür bilimleri) olarak adlandırıldığı sosyal bilimler için uygun bir yöntem geliştirerek hermenötik bilimi-

ni, tarih ve tarihsel bilginin doğası probleminin temel ilgi odağı olduğu çağın entelektüel sorunlarının üstesinden gelebilmek için kullanmak mümkün olacaktır.

William Dray'a(*Tarih'te Yasa ve Açıklama-1957*),göre tarih ve sosyal bilimlerde 'genel yasa' kavramına dair sorunlar istatistiksel açıklamalarla çözülemez. Ona göre,doğalcı yaklaşımın sandığının aksine sosyal bilimlerin amacı, incelenmekte olan bir olayın oluşumunu açıklamak ve tahminde bulunmak değil, araştırmaya konu olan olayın anlamını ortaya koymaktır. Sosyal bilimlerin görevi sadece eylemleri 'olaylar' olarak nedenleriyle açıklamak değil fakat eylemlerin rasyonalitesini 'edimler' olarak nedenleriyle ortaya koyabilmektir. Yani eylemlerin anlamını ve önemini amilleri için açık kılmaktır.

Dray'ınHempelci doğalcılığa karşı geliştirdiği eleştiri yeni-Wittgensteinciler için hareket noktası olmuştur. Winch ve Taylor gibi yeni-Wittgensteincılara göre kurumlar, pratikler ve eylemler katılımcıların bunları nasıl kavradıklarına bağlı olarak oluşurlar. Bir toplumun sahip olduğu inançlar, pratikler, normlar, değerler ve kabuller o toplumun genel çerçevesini ve davranış kalıplarını oluşturur. Bundan dolayı bir toplumun sahip olduğu tüm bu değerleri ve inançları doğru anlayabilmek için, söz konusu toplumun dilini bilmek gereklidir. Bu kapsamda yeni-WittgensteincilerHempelci yaklaşımı reddederler, çünkü onlara göre, davranış yasalarını ve düzenlilikleri anlayabilmek için toplumun normlarına ve inançlarına yakın olmak gerekir. Bu durumda nesnellik sosyal bilimsel yasaların uygulanmasıyla elde edilemez çünkü belli bir yasaya ulaşma sürecinin kendisi toplumsal değerlere yakın durmak gibi öznel öğeler içerir.

Peki, bu durumda tarafsız ve nesnel bir bilimsel araştırma yapma imkânı yok mudur? Yeni-Wittgensteincilerin yanıtı açıktır: Araştırmanın kendisi bir yorum sorunudur. Yapılması gereken doğru ilişkiler kurarak yorumlar arasında uygun olanı seçebilmektir.

Max Weber de anlama (verstehen) ve yorumlama yaklaşımının sosyal bilimler için en uygun yöntem olduğunu savunur. Ancak, Peter Winch (1994), Weber'in anlamayı kuvvetlendirmek ve bir hipotez olarak doğruluğunu sağlamak için istatistikî yola başvurmasını eleştirir. Winch, bu amacın altında "anlamın anlaşılmasına karşılık gelen bir istatistiksel düzenlilik demek olan bir sosyolojik yasa anlayışına" ulaşmak gibi bir gaye olduğunu ileri sürer ki bunun amacını gerçekleştirmekten uzak olduğunu ileri sürer. Çünkü ona göre, "bir yorumun istatistiklerle uyumu onun geçerliliğini ispatlamaz" (Winch, 1994:111). Winch'e göre, anlama, yapılan bir eylemin veya söylenen bir şeyin işaret veya anlamını kavramaktır.

Ancak, Winch'in eleştirisinden Weber'in sosyal bilimlere istatistiksel yasalar elde etmek gibi bir amaç yüklediğini söylemek haksızlık olur. Herşeyden önce Weber sosyal bilimlerde anlama yaklaşımının öncülerindedir. Dahası, Weber, evrensel genel yasaların doğa bilimleri için önemli ve değerli olmasına karşın sosyal bilimler için pek de arzu edilir bir durum olmadığını açıkça belirtir. Çünkü, ona göre, sosyal bilimlerde genel yasaların açıklayıcı fonksiyonları yoktur: "Bir fenomenin *bireyselliği* söz konusu olduğunda, nedensellik sorusu yasalar sorusu değil, somut nedensel ilişkiler sorusudur." (1968:90) Bu nedenle, tekil olayların nedensel açıklaması söz konusu olduğunda, nedensel yasaların elde edilmesi amaç değil, yalnızca bir araçtır. Winch'in eleştirdiği, araçsal açıdan da olsa, istatistikî sosyal bilimsel yasaların *yorumlama aracı* olarak kullanılma işlevini yerine getirmeyeceği gerçektir.

Kimi bilim yaklaşımı sınıflandırmalarında klasik ya da modernist bilim anlayışından kopuşlar veya yeni yaklaşımlar post-modern bilim anlayışı kavramı çerçevesinde ifade edilmektedir. Bu kavramlaştırma çerçevesinde iki yaklaşım arasındaki temel fark şudur: Modernist bilim anlayışı, parçalara bölerek bir senteze ulaşmaya çalışırken, post-modernistler farklı olarak daha çok determinizm yerine indeterminizm ve nedensellik yerine metinsel çalışmalara yönelmişlerdir. Ayrıca tekçilik yerine çokluğu, sentez yerine farklılığı, basitlik yerine karmaşıklıkla yeğlemektedirler. Böylece sosyal bilim etkinliğini yeniden düzenleyerek bilimsel genelliğin yerine özgün ya da tekil olanı koymuş olurlar.

Yorumsamacılık (*hermeneutik*) modernist ve post-modernist bilim anlayışından farklı kendine özgü bir bilim anlayışı olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle H: G: Gadamer(1977) tarafından geliştirilen *felsefi hermeneutik* çerçevesinde şekillenen yöntem ve doğruluk anlayışı sosyal bilimlere yeni ve farklı bir ufuk kazandırmıştır.

Bu yeni anlayış sosyal bilimlerde yapılan araştırmaların deney ve tahminlerle doğrulanmasını benimsemediği gibi intersubjektif kanıtlamaları da yadsımaktadır. Gadamer önyargı (prejudice) ve gelenek kavramlarını bilimsel etkinliklerin farklı biçimleri olarak görmektedir. Ona göre insan anlayışının bütün formları daima kısmi ve perspektifeldir. Anlaşın bu yapısı parça-bütün etkileşimi temelinde gerçekleşen metinsel çalışmalar için de geçerlidir. Bu durumda anlama olayı metinlerin, geleneklerin, sanat eserlerinin vb. öğelerin yorumlanması etkinliğidir. Anlama döngüsel bir nitelik gösterir. Gadamer buna *hermeneutik döngü* adını verir.

Çağdaş yorumcu yaklaşımın önde gelen temsilcilerinden Charles Taylor bu döngüyü şöyle açıklar:

Yapmaya çalıştığımız şey metnin veya ifadelerin belli bir okuyuşunu tesis etmektir; ancak bu okuyuş için temel olarak başvurduğumuz şey sadece başka okumalar olabilir. Bu döngü, parça bütün ilişkisi açısından da ifade edilebilir: Biryandan metnin bütünü için bir okuma tesis etmeye çalışıyoruz ve bunun için bütünün kısmi ifadelerine başvuruyoruz. Öte yandan, ifadelerin diğerleriyle ilişkide bir anlam ifade ettiği veya etmediği durumda, ne ifade ettiğini ortaya koyarak anlamı ele aldığımız için, kısmi ifadelerin okuyuşu diğerlerine ve nihayetinde bütünün ifadesine bağlıdır (Taylor, 1985:18).

Taylor'a göre, bu döngüden kurtulabilmenin yolu karşımızdakiyle aynı dili paylaşmamıza bağlıdır. Gadamer'e göre de hermenötik döngü bir anlama döngüsüdür. Bu döngü kısır bir döngü değil, insanla hakikat ilişkisini gelenek içinde kuran dinamik bir süreçtir. Bu anlama süreci içinde sadece bir öznenin faaliyetleri değil aynı zamanda eylem ve imgelem de yer alır (Yılmaz, A. 2000).

Yukarıda tanıladığımız bu döngüsellik sorununun aslında sosyal bilimlerin olağan işleyişinde var olduğunu, farklı biçimde çözümlenmeye çalışıldığını söylememiz gerekir. Mantzavinos'unda belirttiği gibi, bazen siyasi sürecin bir parçasını bütünü anladığımızda anlayabiliriz, ama bütünün anlaşılması da parçaların anlaşılmasına bağlıdır. Bunun için sosyal bilimci kimi kez parçayı veya bireysel olayı anlamak için genel olguya, genel olguyu veya teoriyi kanıtlamak için de tek tek olaylara veya parçalara başvurur. Bu sorun on dokuzuncu yüzyıldan itibaren sosyal bilimlerde yöntemsel bireycilik ve yöntemsel bütüncülük tartışması olarak bilinir. J.S. Mill yöntemsel bireyciliği şöyle savunur: "Toplum içindeki insanın, bireysel insan doğası yasalarından çıkarılabilecek ve belki de onunla çözümlenecek nitelikten başka bir niteliği yoktur" (Mill, 1974, aktaran Pratt, 1978:109). Buna karşın, Durkheim gibi yöntemsel bütüncülere göre, "bir toplumsal olgunun belirleyici nedenini bireysel bilinç halleri arasında değil, ondan önceki toplumsal olgular arasında aramak gerekir" (Durkheim, 1986:166). Mill'in sosyal bilimlerde hem doğalcılığı, hem de yöntemsel bireyciliği savunduğunu hatırlayalım. Çünkü, doğalcı-pozitivist açıklama biçimi atomik olayların veya ifadelerin tek başına doğrulanabileceğini savunurken, tüm yorumcu yaklaşımlar her zaman o ifadeleri çerçeveyeleyen daha geniş bir anlam dünyasına başvurmamız gerektiğini savunur.

Pozitivist bilim anlayışını yanlışlayan felsefî gelişmelerden bir de atomik önermelerin tek başına doğrulanamayacağı düşüncesi olmuştur. Bilim felsefesinde Duhem-Quine görüşü olarak bilinen bu düşünce Thomas Kuhn'un pozitivist bilim anlayışına karşı geliştirdiği görüşün temel felsefî dayanaklarından biridir. Duyumsal deneyimin bile değişmez ve tarafsız olduğuna karşı çıkan Kuhn "sadece gözleme dayalı 'tarafsız' bir bilim dili yaratma çabaları da bana artık ümitsiz gözüküyor" diye belirtir (Kuhn, 1982: 128). Ona göre,

bilim adamları da tıpkı diğer insanlar gibi dünyayı parça parça veya birimlere ayırarak değil bir bütün ya da paradigma içerisinde algırlarlar. Bir kez daha vurgularsak, yorumcu sosyal bilimciye göre bu bütün dildir, kültürdür, anlam dünyasıdır, gelenektir.

Sosyal bilimler söz konusu olduğunda, Gadamer'e göre, anlama, içinde bulunduğumuz tarih kesitinde oluştuğu ve her problem son gelişmelere göre yeniden yorumlandığı için, sosyal bilimlerin görevi bir fenomenin yeni boyutlarını göstermek olmalıdır. Her yorum sürekli değişen kültürel yargılarca belirlendiğine göre insan bilimleri de tarihsel öz-bilincin ürünü olmak durumundadır ve bundan dolayı eylemlerle ilgili nesnel doğruluk üretmezler. Bunun temel nedenlerinden biri, kültür bilimlerinde araştırma nesnesinin doğa bilimlerin araştırma nesnesinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır:

Anlam bilimlerinde daha ziyade, izlenmesine alaka duyduğumuz gelenekle ilgili belirli araştırma sorularını motive eden şey şimdi ve şimdinin ilgilileridir. Araştırmanın temasını ve nesnesini, fiilen araştırmanın motivasyonu oluşturur. Bu yüzden tarihsel araştırmayı hayatın tarihsel hareketinin bizatihi kendisi taşır ve tarihsel araştırma teleolojik olarak incelemekte olduğu nesneye göre anlaşılabilir. Açık ki, bu tür bir 'kendinde/kendi başına nesne' hiçbir suretle var olamaz. İşte bu tam da anlam bilimlerini doğa bilimlerinden ayıran şeydir. Doğa bilimlerinin inceleme nesnesi doğanın tam bilgisi dahilinde bilinebilecek bir şey olarak ideal şekilde (idealiter) belirlenebildiği halde, tarihin tam bilgisinden söz etmek anlamsız ve bu nedenle araştırmanın yönelebileceği bir 'kendinden nesne'densöz etmek de mümkün de değildir (Gadamer, 2009:31).

Doğalcı bilim anlayışına göre araştırmacının kendisi olayın içine girmez. Gadamer, bu görüşü dogmatik nesnellilik olarak adlandırır ve aslında durumun hiç de böyle olmadığını belirtir:

Gerçekte tarihçi, hatta tarihi 'eleştirel bilim' olarak alanı bile, var olan geleneklerden (örneğin, kendi ulusunun) o kadar az ayrılmıştır ki, aslında ulusal devletin gelişmesine ve büyümesine *kendisi angaje olmuştur*. O, 'ulusun tarihçileri'nden biridir ve ulusa aittir (Gadamer, 1976: 28).

Gadamer'in sosyal bilimlerde nesnelliği ve bilimciliği (*scientism*) eleştirmesi Karl Otto Apel'in de benimsediği ortak bir temeldir. Fakat Apel, Gadamer'den farklı olarak, sosyal bilimlerin nesnellik ve bilimsellik iddiasından vazgeçmesi gerektiğini düşünmektedir, çünkü nesnellik ve bilim gibi kavramlar tamamen doğa bilimleri anlayışınca benimsenmiş ve kontrol altına alınmıştır. Apel daha geniş ve kuşatıcı bir bilim kavramı önerir. Onun analizleri, Von Wright'in Hempel'innedensel açıklama kavramı üzerinde yaptığı yorumlara dayanır. Von Wright'in analizleri, Apel'in "aşkın pragmatik" (*transcendental-pragmatic*) kavramı için bir temel teşkil eder. Aşkın pragmatik kavramı deneysel bir eylemin mümkün olduğunu zira nedensellik kavramının saf anlamının bir kategorisi olamayacağını öne sürer (Apel, K. 1980).

Apel'e göre deneysel ya da mütehakkim (*interventionist*) bir eylemi olduğu gibi anlamak istiyorsak, olayın yakınında bulunan dışarıdan bir gözlemci olarak eylemin anlamına ya da kendisine dair nesnel ölçüler ortaya koyamayız. Eğer böyle yapmaya çalışırsak kaçınılmaz olarak Humecu nedensellik problemine takılırız ve olgular arasında hiçbir şekilde nedensel ilişkiler kuramayız. Oysaki eylem özgürlüğü kavramına dayanarak nedensel açıklamaların mümkün olduğunu gösterebiliriz.

Apel'in işaret ettiği sorun sosyal bilimlerin değer yargısız ya da nesnel olup olamayacağı sorunudur. Daha önce görüşlerini açıkladığımız pozitivist-doğalcı yaklaşım sosyal bilimlerin değer yargısız olabileceğini ve olması gerektiğini savunur. Roger Trigg böyle bir düşüncenin kendi öznelliğini ve tehlikesini şöyle ifade eder:

İnsanları bilimsel ve yansız bir tutumla ele almak, onları hiçbir şekilde kişiler olarak görmemekle sonuçlanabilir. O halde sosyal bilimciler ve tavsiyelerde buldukları kişilerce nasıl görüleceklerdir? Sosyal bilimler, insan doğasına ilişkin en temel sorularla karşı karşıya kalmaktan kaçınamazlar, tıpkı farklı değer grupları arasında seçim yapamayacakları gibi. Sosyal bilimlerin 'değer yargısız' olabileceğinin kendisi, belirli bir değerler grubu ve insanoğluna farklı bir bakış biçimiyle sonuçlanır. Başkalarının yaşamlarını soğuk bir tavırla idare eden sosyal mühendisin bilimsel nesnelliği, bunun sahiden bir tür bilimsel tarafsızlık idealini temsil ettiği düşünülürken çok daha dehşet vericidir (Trigg, 2005:151).

Yorumcu yaklaşıma göre ise her anlama ve yorumlama bir anlam zemini içinde gerçekleştiği için sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin karşıladığı nesnelliği karşılayamayacağını, bunun gerekli de olmadığını savunur. Dahası, Leo Strauss gibi, bazı sosyal bilim felsefecileri sosyal bilimcinin anlamak için kaçınılmaz olarak değer yargısı vermek durumunda olduğunu savunur:

Değer yargılarında bulunmaksızın sosyal fenomenleri, yani tüm önemli sosyal fenomenleri incelemek imkânsızdır. Ufukları yeme içme ve sindirme ile sınırlı insanları küçümsemek için hiçbir sebep görmeyen bir insan, makbul bir ekonometrist olabilir; o, bir insan toplumunun karakteriyle ilgili herhangi bir şey söyleyemez. Büyük devlet adamları, alelade insanlar ve çalın düzenbazlar arasında ayırım yapmayı reddeden bir insan iyi bir bibliyograf olabilir; o, politika ve politika tarihi ile ilgili herhangi bir şey söyleyemez. Derin bir dinsel düşünce ile çökmüş bir batıl inanç arasında ayırım yapamayan bir insan, iyi bir istatistikçi olabilir; o, din sosyolojisi ile ilgili herhangi bir şey söyleyemez. Genel olarak söylersek, değer biçmeksizin ne düşünceyi ne eylemi ne de eseri anlamak mümkündür (Strauss, 2000: 47-8).

Strauss'a göre sosyal bilimcinin değerleri bilimsel etkinliğe katmaksızın ve değer yargısı vermeksizin toplumu, eseri, sosyo-kültürel fenomeni anlaması mümkün değildir.

Şimdiye kadar doğalcı ve yorumcu yaklaşımları açıklamış bulunuyoruz. Nesnellik-öznellik sorununun aşağıda ele alacağımız eleştirel yaklaşım için de söz konusu olduğunu belirtmemiz gerekir.

Eleştirel yaklaşım, özünde Karl Marks'ın çizgisini izleyen ve günümüzde Frankfurt ekolu olarak bilinen felsefi akıma dayanır. Bu yaklaşım özünde Marks'ın şu sözünü esas alır: "Felsefeciler dünyayı, birçok bakımdan, sadece yorumladılar, fakat önemli olan onu değiştirmektir." Bu bağlamda eleştirel yaklaşımı diğerlerinden ayıran sadece epistemik dayanakları değil, bununla birlikte bir pratiği de içermesidir.

Günümüzde eleştirel yaklaşımın en önemli temsilcisi J. Habermas'tır. Eleştirel ekol üçüncü bir yol olarak hem doğalcı hem yorumcu yaklaşıma önemli eleştiriler getirerek sosyal bilimler felsefesine yeni bir perspektif sunmaya çalışır. Bu yaklaşım, ideolojik ve politik tutumların sosyal bilimlerin oluşumundaki rolüne dikkat çekerek değer yargıların ve politik tercihlerin sosyal bilimleri yönlendirmedeki etkilerini ortaya koyar. Örneğin, Habermas bazı ideolojik hedeflerin ideal iletişim durumunu olumsuz etkileyerek üretken bir söyleme zarar verebileceğini ve dolayısıyla doğru bilginin oluşumunu engelleyebileceğini iddia etmektedir. Eleştirel okulun doğalcı yaklaşımdan daha çok yorumcu yaklaşıma yakın durduğunu söyleyebiliriz. Ancak, yorumculuğun her var olan durumu meşrulaştırma veya meşru görme eğilimine hiçbir şekilde katılmaz. Eleştirel yaklaşım özünde aydınlamacı ve özgürleştirici ideal ve pratikler taşır. Bu yaklaşımda asıl amaç, bireylere ve gruplara gerçek ilgilerinin ne olduğunu göstermek, aynı zamanda da onları ideolojinin gizlediği baskı durumlarından kurtarmaktır. Bu anlamda eleştirel kuramcılar bilginin tarihsel koşullar tarafından belirlenmiş olduğunu kabul etmekle birlikte, bazı doğruların belli sınıf ve ilgi gruplarından bağımsız olarak akılcı temelde belirlenebileceği görüşünde ısrar ederler (Yazıcı, 2014).

Habermas'a göre Alman Hermenötik geleneğin yapmaya çalıştığı gibi, sadece klasik geleneği günümüze uyarlayarak moderniteyi anlamak mümkün değildir. Bugünün sorunlarını anlayabilmek ve yarattığı çıkmazın üstesinden gelebilmek için klasik (antik) geleneğin dayanışma kavramına başvurmak yetersiz sonuçlar doğuracaktır. Yapılması gereken modern toplumları kendi gerçekliği içinde incelemek, analiz etmek ve çıkmazlarını ortaya koymaktır. Örneğin daha iyi normatif bir demokrasi teorisine ulaşabilmek için modern hukuk, anayasa ve siyasi erk gibi konulara eğilmek zorunludur. Evrensel bir yorum teorisi ancak bu şekilde kurulabilir ki bu da zorunlu olarak modern analizleri gerektirir.

Eleştirel yaklaşımın sosyal bilimlere en baştan etiko-politik bir misyon yüklediğini, insanın gerçek ilgileri gibi aydınlanmacı bazı ön-kabullere dayandığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda, savunucuları tarafından açıkça ifade edilemese de, aslında değer yüklü bir sosyal bilim anlayışına dayanmaktadır.

Görüleceği üzere, sosyal bilimciler aslında temelde iki tür bilgi edimiyle ilgilenmektedirler. Birincisi, “olayları nedensel kavramlarla açıklayan edimler”; ikincisi ise “eylemlerin anlamını kültürel normlar ve öznel niyetler çerçevesinde anlamaya çalışan edimler.” Apel ve birçok sosyal bilim felsefecisi, bu ayrım temelinde sosyal bilimlere ilişkin “bilgi inşa eden” üç temel yaklaşımın olduğunu söyler. Apel’in bu ayrımı sosyal bilimler felsefesi ile ilgili literatürde de yaygın olarak kullanılan bir ayrımdır ki, biz de çalışmada ele aldığımız sorun ve yaklaşımları bu üçlü yaklaşım temelinde inceledik.

Sosyal bilimlere yüklenen anlam, sosyal bilimler için hangi yöntemin uygun olduğu sorunu, onun nesnelliği veya öznelliği meselesi aslında eylemlere ilişkin sordukları temel sorunun farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Kimi çoğulcu sosyal bilim yaklaşımına göre, aslında bu üç yaklaşımın sorduğu her bir soru anlamlı ve önemlidir (Rosenberg, 2012). Bu nedenle, bu düşüncüler, belki de bu üç yaklaşımı veya başka ilgili olanları içinde barındıran çoğulcu yaklaşımların (Fay, 2001; Rosenberg, 2012) daha uygun olacağını savunurlar.

Kaynakça

- Apel, K. O. (1980). *Towards a Transformation of Philosophy*. Trans. Adeyand D. Frisby. RoutledgeandKeagen Paul: London.
- Dilthey, W. (1933). *Introductiontothe Human Sciences: selectedworks*. Volume I-II. TranslatedandeditedbyRudolf A. MakkarelandFrithjofRodi. Princeton UniversityPress: New Jersey.
- Durkheim, E. (1986) *Sosyolojik Metodun Kuralları*. Sosyal Yayınları: İstanbul.
- Fay, B. (2001). *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*. Ayrıntı: İstanbul.
- Gadamer, H. G. (1977). *Philosophical Hermeneutics*, University of California Press: Berkeley.
- Gadamer, H. G. (2009). *Hakikat ve Yöntem*, 2. Cilt, Türkçesi: H. Arslan ve İ. Yavuzcan, Paradigma Yayınevi: İstanbul
- Habermas, J.(1971). *Knowledge and Human Interest*. Trans. J. J. Shapiro. BeaconPress:Boston.
- Hempel, C. (1965) *Aspects of Scientific Explanation and other Essays in Philosophy of Science*, TheFreePress: Oxford.
- Hollis, M. (1994). *ThePhilosophy of theSocialSciences*. Cambridge UniversityPress: Cambridge.
- Kuhn, T. (1982). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Türkçesi: Nilüfer Kuyaş, Alan Yayıncılık: İstanbul.
- Mantzavinos, C. (2009). “What Kind of Problem is the Hermeneutic Circle?”. *Philosophy of theSocialSciences* içinde, ed. C. Mantzavinos, Cambridge University Press: Cambridge, s. 299-311.
- Mill, J. S. (1874). *A System of Logic*.Longmans: London.
- Pratt, V. (1978). *The Philosophy of theSocial Sciences*. Routledge New York.

- Rosenberg, A. (2012). *Philosophy of Social Science*, Westview Press: CO.
- Strauss, L. (2000). *Politika Felsefesi Nedir?*. Çeviren: S. Z. Hünler, Paradigma Yayınevi: İstanbul.
- Taylor, C. (1985). "Interpretation and the Science of Man". *Philosophy and the Human Sciences: Philosophical Papers 2* içinde, Cambridge University Press: Cambridge, s. 15-57.
- Trigg, R. (2005). *Sosyal Bilimleri Anlamak*. Babil Yayınları: İstanbul.
- Vico, G. (2007). *Yeni Bilim*. Çeviren: Sema Önal, Doğu Batı Yayınları: Ankara.
- Watson, J. B. (1961). *Behaviorism*. 3. baskı, The University of Chicago Press: Chicago.
- Weber, M. (1968). "Objectivity in Social Science". *Readings in the Philosophy of the Social Science* içinde, M. Brodbeck (ed), The Macmillan Company: New York.
- Winch, P. (1994). *Sosyal Bilim Düşüncesi ve Felsefe*. Türkçesi: Ömer Demir, Vadi Yayınları: Ankara.
- Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical Investigations*. Blackwell: Oxford.
- Yazıcı, S. (2004). *Felsefeye Giriş*. 5. Baskı, Yeni İnsan Yayınevi: İstanbul.
- Yılmaz, Alim. (2009). Bilim Yöntem ve Hermenötik. Sosyal Bilim, Etik ve Yöntem içinde, Konuk, Osman ve Kemal, Ahmet (ed.). Adres Yayınları :Ankara.